

Recenze

с одной стороны традиции русской литературы XIX и начала XX века с ее ориентацией на реализм, с другой стороны – культуры fin-de-siècle рубежа веков, находящейся под влиянием Шоппенгауера, Ницше и Фрейда. В оставшихся к обсуждению двух статьях последнего раздела А. П. Салахова анализирует драму В. Сигарева, написанную им по роману немецкого писателя Патрика Зюскинда *Парфюмер* (не допущена к постановке) а Л. Ф. Хабибуллина исследует политически и культурально мотивированное обсуждение темы России в комедии английского писателя Майкла Фрейна *Балморал* (1987).

В заключительной статье сборника под названием «Создание учебника по современной русской драме: постановка проблемы», А. Ф. Бадаев призывает филологов, театроведов и деятелей театра совместно исследовать феномен российской Новой драмы. Целью этой кооперации может стать составление учебника по Новой драме, в котором должны быть равноправно учтены различные точки зрения.

В целом сборник охватывает многие аспекты современной российской драматической литературы, что делает его ценным справочником для всех заинтересованных в этой тематике. Он наглядно демонстрирует живость и динамизм драмы – жанра, имеющего с самых его истоков высокую значимость в литературной и культурной системе России. Но мнение редакторов книги, считающих, что «сегодня драму можно назвать ведущим родом литературы» (с. 3), всё-таки подлежит сомнению. Такое утверждение представляется несколько смелым и рискованным и консенсус в этом вопросе может быть достигнут только с помощью широкого, всеохватывающего жанрового дискурса. Тем не менее, статьи, представленные в сборнике, являются первоклассной основой для более глубокого исследования российской современной драмы.

Райнхард Иблер (перевод с немецкого: Александр Штриплинг)

NÁPADITÁ KNÍŽKA O GOGOLOVI

Соколянский, Марк Георгиевич: *Гоголь: грани творчества.* Статьи. Очерки. „Астропринт“, Одесса 2009.

Tato knížka je mi drahá nejen kvůli věnování, které mi Oděsan a Lubečan (Lübečan) Mark Sokoljanskij do knížky vepsal, nejen proto, že se občas zásluhou

našeho přítele Grzegorza Gazdy setkáváme na stránkách a v redakční radě časopisu *Zagadnienia rodzajów literackich*, ale také proto, že má podobný záběr a blízkou stavbu jako moje knížečka o Puškinovi z roku 1999, za niž jsem dostal cenu Leopolda Vrly. Jde o soubory nápaditých studií na gogolovská jakoby okrajová témata, tedy vskutku o hrany tvorby, jako tomu bylo v případě mého Puškina (kde šlo o specifická témata o Oněginovi, o recenzi na Paměti Johna Tannera, o Puškinovi jako historikovi, rozbor básně *Отрывок* apod.) Jde o ostře řezané marginálie, jež však jsou margináliemi jen zdánlivě. Autora zajímá mimo jiné historicita či postaru historismus Gogola, jeho „cizí“ kontakt, jevy minipoetiky a návaznosti tradice. Přesně tak je to rozvrženo. Gogolovské téma charakterizuje příznačně, když píše o četbě Gogolových děl od dětství po dospělost: „То, что прежде представлялось очень простым предметом для понимания, оказывается значительно более сложным и по смыслу, и по способу художественной выразительности. С этой сложностью приходится сталкиваться и школьникам-старшеклассникам, и студентам-филологам, вдумчивым исследователям гоголевского творчества. Гоголь – писатель нелегкий для осмысления, подчас загадочный: в его личности, а тем более в книгах, содержится немало удивительного и даже парадоксального. Выросший в среде, где преимущественно звучала украинская речь, он стал признанным классиком русской словесности.“ (s. 3).

První, „srdcová“ stat' je věnována Gogolovi a Lübecku. V Buninově „nobelovském“ románu *Жизнь Арсеньева* je momentka, kdy hrdina přijíždí do ukrajinského městečka a vzpomíná na mladého Gogola – jediným jeho bláznovstvím prý byla cesta do Lübecku. O co šlo? Gogol byl v Lübecku dokonce dvakrát: poprvé v roce 1829, kdy prožívá první duševní krizi; po absolvování gymnázia (lycea) v Něžině jede do Sankt-Petěrburgu a vydává idylu ve verších Gans Kjuchelgarten – kritika ji však zcela odmítne. Cesta do Lübecku nevede úplně naslepo, město bylo jako někdejší hlava Hanzы známo, stejně jako jeho lázně Travemünde, kde se měl Gogol léčit, pravděpodobně z duševního traumatu. Vcelku pobyl na jeho území více než měsíc, později o pobytu píše jako o dvou-denním. Gogol byl prostě „velký lhář“ ve smyslu přehánění, hyperboly, groteskního realismu. Podobně neurčité a nepřesné jsou jeho popisy města v korespondenci. Spletl jméno architekta kostela Marienkirche, počet jeho věží, dokonce A. A. Potebnja uvádí ve svých přednáškách, jež pečí jeho žáků vyšly post mortem jako *Записки по теории словесности* (1905) jako příklad Gogolovy hyperbolizace popis lübeckých ulic, jež prý jsou tak úzké, že je možné si přes ně z oken podávat ruce – podobný je jeho citát, že málokterý pták doletí do poloviny Dněpru. Ta partie o lübeckých uličkách je však už z jiné reflexe, totiž z druhé Gogolovy cesty do hanzovního města z roku 1836. To už mělo carské Rusko přímou dopravu vedoucí z metropole nad Něvou do Travemünde zajišťovanou korábý Mikuláš I., Alexandra a Následník. Rusové obvykle bydlívali v Hótel de Russie, v roce 1914 přejmenovaném na Deutsche Kaiser; bydlívali tam později i Turgeněv

Recenze

a Dostojevskij. Právě na Mikuláši I. (Николай Первый) Gogol přijel a je veden v seznamu cestujících jako „pan Gogol, úředník“. I zde jsou však nepřesnosti. Nehledě na to, dva pobyty v Lübecku jsou pro Gogola důležité: jeho dojem z architektury se promítl do některých jeho známých statí o architektuře a středověku. Lübecké souvislosti s ním šly i dále: když v Římě na Via Felice (Via Sistina) psal Mrtvé duše, setkával se s lübeckým malířem Friedrichem-Johannem Overbeckem (1789–1869, v Lübecku dodnes funguje nejen Overbeck-Gesellschaft, ale je tam i Overbeckova ulice). I drobné životní epizody utvářejí umělce – neméně než velké události.

Gogol není pro Sokoljanského rozhodně žádnou modlou. V dalších statích svého souboru se snaží vyvracet sovětské mýty o Gogolovi jako realistovi a o jeho historismu ve smyslu historické přesnosti. Uvádí, že pod pojmem historismus se skrývají dva významy: totiž objektivní zacházení s historickými údaji, ale také obrat k historii vůbec, postžení ducha dějin. Ve studii o tzv. historismu povídky či novely *Taras Bulba* autor polemizuje s označením „historická novela“ (историческая повесть) a ukazuje na nepřesnost jejího historického určení: jednou je tam cosi o 15. století, je však zřejmé, že povídkja se má odehrávat v 16. století, avšak ve skutečnosti je to století sedmnácté (Mimoходом: takto klamal Gogol i jinde; uváděl vzájemně se vylučující časová určení: v případě Mrtvých duší – viz dále – to odhaloval např. nejslavnější ruský gogololog Jurij Vladimirovič Mann). Nehledě na patos hodnocení Bělinského, jenž Tarase Bulbu spojuje s homérskými eposy, je tu ještě jeden jeho výrok o odrazu života a materializaci ducha dějin; to je podle Sokoljanského asi důležitější v tom smyslu, že jde o básnické pojetí historie. Básnivost nikoli jako historismus, ale podstata dějin dokládá i možná skutečnost, že příběh otce a dvou synů převzal Gogol – vždy se trápící syžety, jež nebyl schopen sám vymyslet – patrně z dějin tzv. Čugujevského povstání z roku 1819, které potlačil proslulý premiér Arakčejev. Studie *Об историзме ‚Мертвых душ‘* pokračuje v téže linii jen s tím, že tu měl Sokoljanskij ještě více předchůdců, zejména z ruské strany již zmíněného J. V. Manna, jehož nejprve časopisecké práce o tzv. Gogolových omylech v konfrontaci s anglickými badateli jsem četl a o nich i populárně psal už na počátku 70. let minulého století. J. V. Mann pokládal Gogolovy chyby za jeho tvůrčí metodu, Britové spíše za doklad jeho nesoustavnosti a neschopnosti vytvořit regulérní román („z nouze ctnost“), ale výsledek by mohl být někde v půli cesty: Gogol byl fantasta, absurdní a groteskní realista, ale také spisovatel prokazující insuficienci žánrové konstrukce a mentální důslednosti. Podle mého názoru, který ovšem v knize Sokoljanského není, má Gogol – stejně jako Dostojevskij filozofii - rád historii, světového ducha v hegelovském slova smyslu, tedy – parafrází Dostojevského – „je slabý v historii, ale nikoli v lásce k ní, v té je silný“; snad je to vůbec rys východních Slovanů a mezi nimi Rusů jako umělců

slova: z toho pak vyplývá jev, jenž jsme v řadě studií nazvali „prae-post efekt (paradox)“.¹

Další studie o *Mrtvých duších* jako románu velké cesty není už tak zajímavá a obecná; i tu měl M. Sokoljanskij řadu předchůdců, zejména zvěčnělou A. Jeli-stratovovou, která sice v toporném ideologickém rámci, ale jinak přesně popsala Gogolův vztah k tradici tzv. západoevropského románu, zejména pikareskního a mravoličného typu.²

Když jsem kdysi v řadě knih a studií o románové kronice probíral tzv. umělecký detail (nazval jsem to „poetika konkrétního“), došel jsem k závěru, že detail „kronikáře“ se liší od detailu tvůrce dynamické prozaické struktury, k nimž patřil např. Dostojevskij. I tu stojí Gogol poněkud v půli cesty, ale spíše se přimyká k pojetí kronikálního hromadění detailů, z nichž vzniká pocit jejich emblematicnosti. Tolik kontext další studie M. Sokoljanského o znakové funkci bláta (грязь) v Gogolově díle. O jeho fragmentu *Řím* pojednává další práce kriticky posuzující textové spojitosti s Dostojevským. A nakonec gogolovská tradice v Zlatém teletí Ifa a Petrova, tradice, která je mnohovrstevnatá a jdoucí od uměleckých detailů, textových aluzí až k celkové pseudopikareskní a satirické koncepci včetně snahy vytvořit jakýsi sovětský očištěc jako paralelu druhého dílu *Mrtvých duší*.

Knihy Marka Sokoljanského složené ze studií, jež postupně vycházely na Ukrajině, v Rusku a Polsku (viz ediční poznámku) je neobjemným, ale nápaditým, ostrým příspěvkem ke Gogolovu výročí, příspěvkem, který neulpívá ani jen na historii, ani se nesnaží Gogolovo dědictví násilně modernizovat: v tom je badatelé onen hlubinný historismus, o němž píše v souvislosti s Gogolem, sympaticky blízký.

Ivo Pospíšil

1 Viz mj. V knihách *Genologie a proměny literatury*. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta, č. 319, Brno 1998; *Slavistika na křižovatce*. Středoevropské vydavatelství a nakladatelství REGIONY, Edice Pulsy, Masarykova univerzita Brno 2003, 400 stran, ISBN 80-86735-01-X (Středoevropské vydavatelství a nakladatelství REGIONY), ISBN 80-210-3116-6 (Vydavatelství Masarykovy univerzity); *Pátání po nové identitě. Rusistické a vztahové reflexe*. SvN Regiony, Středoevropské centrum slovanských studií, Brno 2008, 273 s. ISBN 80-86735-15-X; *Srovnávací studie (Komparatistika, slavistika, rusistika a česko-slovenské souvislosti)*. UCM, Trnava 2008. ISBN 978-80-8105-060-2.

2 Viz rec. I. Pospíšil: A. A. Елистратова: Гоголь и проблемы западноевропейского романа (recenze) Sborník prací prací filozofické fakulty brněnské university, D 21, 1974, s. 222–225.